

The background features a light purple-to-blue gradient. In the upper center, there is a faint, glowing sun with rays. Scattered across the background are numerous water droplets of various sizes, some with highlights and shadows, giving them a three-dimensional appearance.

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ КУРОРТНОЇ СПРАВИ У СВІТІ

ЛЕКЦІЯ 2

- АНАЛІЗ РІЗНИХ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ ЩОДО РЕТРОСПЕКТИВНОЇ ПЕРІОДИЗАЦІЇ СТАНОВЛЕННЯ Й РОЗВИТКУ КУРОРТНОЇ СПРАВИ В ЄВРОПІ Й СВІТІ [1, 3, 8-10, 13,14] ДАЄ ПІДСТАВИ З ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНИХ ПОЗИЦІЙ ВИДІЛИТИ ДЕВ'ЯТЬ ОСНОВНИХ ПЕРІОДІВ.
- КОЖЕН ІЗ ЗАЗНАЧЕНИХ ПЕРІОДІВ РОЗВИТКУ КУРОРТНОЇ СПРАВИ ХАРАКТЕРИЗУЄТЬСЯ ОСОБЛИВОСТЯМИ ОРГАНІЗАЦІЇ, РЕГІОНАМИ ПОШИРЕННЯ, ФУНКЦІОНАЛЬНИМИ ЗАВДАННЯМИ, НАПРЯМКАМИ ТА ФОРМАМИ СЕРВІСНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.
- ЗАЗНАЧИМО, ЩО ТРАДИЦІЇ КУРОРТНОГО ОЗДОРОВЛЕННЯ ЗАРОДИЛИСЯ Й ЗАЛИШАЮТЬСЯ ПОПУЛЯРНИМИ В ЄВРОПІ Й НА БЛИЗЬКОМУ СХОДІ, ТОМУ РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ІСТОРИЇ РОЗВИТКУ КУРО... НА ЦЬОМУ РЕГІОНІ.

1. ПРОТОКУРОРТНИЙ ПЕРІОД

1. Протокурортний період – виокремлення курортно-рекреаційної діяльності в самостійний напрямок людської життєдіяльності. Організованих форм рекреаційна діяльність набула у стародавньому Єгипті. Із виділенням соціальних каст вельмож, державних сановників, жреців та, зрештою, самої божественної родини фараона постало питання про організацію їх дозвілля. У цей час урізноманітнюються заняття повсякденної рекреації та зароджуються основні види організованого рекреаційного туризму.

Замислюючись над ідеєю продовження тривалості людського життя та боротьби із захворюваннями, чималу увагу єгипетські жреці зосередили на розробці концепції здорового способу життя та методик оздоровлення людського організму (у т. ч. бальнеотерапії).

Близькі до давньоєгипетських традиції оздоровчої та дозвілдової

рекреації набули широкого поширення у Межиріччі (цивілізації Шумеру, Аккаду, Ассирії, Вавилонії, Мідії, Персії), країнах Передньої Азії і Близького Сходу, стародавній Індії та Китаї.

“Імпортерами” товарів рекреаційного споживання та еталонів і технологій рекреаційного дозвілля у європейські країни Середземномор'я у III – II тис. до Р. Хр. виступали фінікійські, карійські і пелазгійські мореплавці.

Найпоширенішими формами курортно-рекреаційної діяльності в античний період були оздоровчі купання в священних озерах і джерелах.

Класичні описи таких занять та організації примітивних масових бальнеогрязевих лічниць знаходимо в найдавніших пам'ятках людської писемності. Відомості про „священні купелі” при храмах, якими користувалися місцеві жителі, знаходимо у давньоіндійському епосі „Ригведа”, давньокитайських трактатах; у Старому та Новому Завітах згадується Сілоамська купіль під Єрусалимом, самодіяльна водогрязелічниця на Генісаретському озері, де збиралися тисячі хворих з усієї Юдеї, Палестини та сусідніх сирійських царств.

2. РАННЬОКУРОРТНИЙ ПЕРІОД

2. Ранньокурортний період– античний період становлення перших організованих курортів й закладання кістяка сучасної європейської курортної мережі. У Європі традиції курортної рекреації поширилися разом з Великою грецькою колонізацією Середземномор'я. Разом з колоністами Середземномор'ям, Близьким Сходом і Передньою Азією поширювалися античні знання і підходи до організації водолічниць. Це, так би мовити, “перша хвиля” курортно-рекреаційного освоєння континенту.

Антична Греція – батьківщина курортної справи. Саме в Греції традиція курортного водолікування була ґрунтовно досліджена й науково описана. Грецькому медику, “батькові” медичної науки, Гіппократу, належить крилатий вислів-аксіома: “In balneis salus” (“купання – це здоров’я”). Античний вчений Плутарх залишив нам свідчення про те, що термальні джерела на грецькому острові Євбея приваблювали хворих із найвіддаленіших районів тогочасної Римської імперії, що простягалася від Британії і Рейну до Закарпаття, Криму, Кавказу, Аравійської пустелі та Ефіопії. З Греції звичай будувати з лікувальними джерелами штучні басейни-купелі, вілл для здачі в найм приїжджим для водолікування поширилося по всій країні Європи.

- Греція – батьківщина першого у світі документально зафіксованого бальнеологічного курорту Терми. Його назва згодом поширилася на сотні інших античних курортних поселень, де облаштовувалися оздоровчі комплекси на кшталт купалень міста Терми. Власне, і самі ці архітектурні ансамблі стали називати “терми” чи “термальні купальні”. А історичне давньогрецьке місто - курорт Терми (сучасний курорт Лутраки) і в XXI ст. є одним із найфешенебельніших термальних центрів Греції.
- Греція – “колиска” народження професії практикуючих лікарів-курортологів, попит на послуги яких у суспільстві збільшується з розвитком цивілізації.

Найвищого щабля розвитку курортна справа сягнула в епоху Римської імперії. Римляни успадкували кращі традиції еллінської системи дозвіллевих цінностей і на цій основі вибудували власну концепцію життєдіяльності, де рекреація поряд з освітою і працею посідала одне з чільних місць. Небувалих раніше вершин розвитку в епоху Римської імперії сягнула курортологічна наука. Так, римський лікар-курортолог Архіген розробив першу в світі класифікацію мінеральних вод.

Для задоволення дедалі зростаючих потреб римських громадян у вишуканому дозвіллі поза межами власного помешкання в IV – II ст по всій Італії почали виникати перші у світі поселення-курорти.

Окремі житлово-храмові комплекси, селища і містечка набули та розвивали курортну функцію як основу економічного зростання. У Римській імперії реалізувалася ідея курортних островів – тихих

(малолюдних), ізольованих від
Найвідомішими серед них є ву
розвиваються як фешенебель

Зазвичай, ці давньоримські курорти були пов'язані з виходом на поверхню джерел термальних та мінеральних вод. Наявність цих гарячих джерел відображалася у їх назві – “Терме”. Чимало з тих прадавніх, заснованих ще понад дві тисячі років тому курортів у передгір'ях Аппенін, процвітають до сьогодні як найпрестижніші у світі SPA-комплекси (Абано-Терме, Сан-Джуліано-Терме, Сан-Кашіано-Терме, Банї-ді-Кашіана, Монтекатіні-Терме, Монсу-мmano-Терме, Сан-Пелегріно-Терме, Сірміоне-Терме тощо).

Давні римляни сформулювали аксіому підтримування здорового способу життя, що в наші дні стала крилатим висловом. Латинське “*Senus per aquam*”, тобто “здоров'я через воду” лежить в основі найпрогресивніших сучасних технологій курортного оздоровлення і релаксації. Адже таке популярне нині SPA – це не що інше як аббревіатура латинської фрази “*Senus per aquam*”.

Скрізь, де ступала сандалія римського легіонера, паралельно з господарським освоєнням нових територіальних надбань імперії тривав процес їхнього ресурсно-рекреаційного освоєння. Так поза межами Італії на значному просторі Європи у I – III ст. один за одним поставали нові популярні курортні центри: Бат (у суч. Великобританії), Екс-ле-Бен (у суч. Франції), Баден (у суч. Швейцарії), Вісбаден (у суч. Німеччині), Аквін-кула (суч. Будапешт в Угорщині), Добрна (у суч. Словенії), Вараджінске-Топліце (у суч. Хорватії), Беія Еркуланс (у суч. Румунії), Х

3. Період “темних століть”

3. Період “темних століть” – час плюндрування, занехаювання й забуття курортологічної спадщини античної цивілізації.

Занепад прогресивної античної культури, період “темних століть” та становлення варварських королівств, зростання ідеологічного тиску католицизму, що засуджував і жорстоко переслідував будь-які прояви піклування про гріховну людську плоть, цинічне насадження папськими фанатиками догми, що людина приходить у цей світ для страждань і в цьому житті не місце для відпочинку й розваг, звели нанівець ідею

організованого курортно-рекреаційного дозвілля. По суті, організована курортно-рекреаційна діяльність як така перестала існувати на території Європи. Стихійне ж використання окремих громад вод місцевих культурного занепаду.

4. ПЕРІОД ВІДРОДЖЕННЯ

Період відродження системи рекреаційних цінностей і практики курортного лікування (XIV – XV ст.). Лише з часом зміцнення позицій світської влади поступово призвело до появи мережі нових центрів

оздоровлення й розваг титулованої євро-пейської еліти. У середньовіччя відомими курортами Європи стали Пломб'єр-ле-Бен і Ахен (Франція) – улюблені місця відпочинку французьких королів. Слава про чудодійні цілющі властивості окремих мінеральних джерел передавалася із вуст в уста й спонукала дедалі більшу кількість можновладців принаймні на деякий час перебиратися у ці курортні місцини з метою оздоровлення. Довкола виходів мінеральних джерел у Франції, Німеччині, Італії зводилися заміські резиденції феодалів, розросталися селища, що до XIV ст. відомі курортні містечка (Евіан, Віші, Карлсрує)

Епоха культурного відродження у Європі ослабила інквізиційний терор католицької Церкви над “інакомислячими” й дала змогу окремим освіченим представникам суспільства у монастирських бібліотеках знайомитися з пам’ятками античної медичної спадщини та розпочати дослідження з вивчення цілющих властивостей навколишньої природи. Одним з перших на цьому поприщі був італійський чернець Дж. Савонарола, який у XV ст. підготував й зумів видати “Трактат про італійські мінеральні води” – перший медико-курортологічний довідник з емпірично-науковим описом цілющих властивостей мінеральних вод та методик їхнього зовнішнього використання з лікувальними цілями.

Епоха культурного відродження у Європі ослабила інквізиційний терор католицької Церкви над “інакомислячими” й дала змогу окремим освіченим представникам суспільства у монастирських бібліотеках

знайомитися з пам’ятками античної медичної спадщини та розпочати дослідження з вивчення цілющих властивостей навколишньої природи. Одним з перших на цьому поприщі був італійський чернець Дж. Савонарола, який у XV ст. підготував й зумів видати “Трактат про італійські мінеральні води” – перший медико-курортологічний довідник з емпірично-науковим описом цілющих властивостей мінеральних вод.

5. ПЕРІОД ГЕОПРОСТОРОВОЇ РОЗБУДОВИ МЕРЕЖІ ЕЛІТНИХ КУРОРТІВ

Період геопросторової розбудови мережі елітних курортів для аристократичної верхівки суспільства та самодіяльних водолічниць для бідноти під протекторатом Церкви. Поступово більшість відомих населенню мінеральних джерел переходила у приватну власність монастирів, лікувальну дію мінеральних вод пов'язували із заступництвом святих.

Упродовж XVI – XVII ст. у Європі остаточно сформувалася мережа примонастирських та світських бальнеологічних курортів, а сама курортна справа виокремилася в самостійну галузь господарської спеціалізації та окремий напрям офіційної медицини.

Так, безліч перевидань в тогочасній Європі у XVI ст. зазнав один з перших університетських курсів лекцій з медичної курортології – трактат “Сім книг про теплі води” прославленого італійського лікаря Г. Фаллопія

У середині XVI ст. вперше після падіння давньоримського ладу в Європі на законодавчому рівні Габсбургами було регламентовано правила створення, облаштування та експлуатації курортних закладів. На найбільшому тогочасному курорті Карлсбаді (суч. Карлові Вари у Чехії)

вперше у світі запроваджено чіткий облік рекреантів, уведено спеціальний курортний податок, який знімався з пацієнтів, та уніфіковано порядок проведення лікувальних процедур.

У XVII ст. у Франції при королівському дворі розпочала діяльність спеціально уповноважена комісія, яка займалася наглядом за розвитком курортної справи в країні і курувала питання відкриття нових курортних закладів. Подібні урядові структури незабаром з'явилися в інших країнах Європи. Крім того, в цей період привілеєм на користь окремі визнані нею, “придворні” митці.

6. ПЕРІОД СТАНОВЛЕННЯ МЕДИЧНОЇ КУРОРТОЛОГІЇ

Період становлення медичної курортології, профільної диференціації курортних центрів та популяризації ідеї курортного водо- й клімато-оздоровлення серед заможних прошарків населення. Масштабні соціально-економічні трансформації кінця XVIII – поч. XIX ст. дали поштовх до активізації рекреаційного аспекту життя людини. Кінець XVIII – початок XIX ст. прийнято вважати часом становлення доступного для широких верств населення організованого рекреаційного туризму у сучасному розумінні цього поняття.

З появою залізниці і пароплавів, розвитком капіталістичних відносин та комунікаційної інфраструктури поїздки “на води”, на відпочинок біля моря та з метою відвідання відомих міст Європи чи екзотичних заокеанських країн-колоній стали нормою життя не лише знаті, а й середньої і дрібної буржуазії, інтелігенції та загалом усіх освічених міщан.

Завдяки цьому відбувся процес профільної та соціальної стратифікації закладів рекреації. Виокремилися курорти для лікування хворих на туберкульоз, кишково-шлункові розлади, захворювань шкіри, опорно-рухового апарату тощо. Поряд із загальнодоступними лічницями постають заклади для оздоровлення окремих вікових груп людей. Так, наприклад, у 1792 році за ініціативою англійського лікаря Р. Рассела в Маргіті було відкрито перший у світі дитячий курорт. Однак рівень розвитку курортної справи у період найвищої могутності Римської імперії (I – III ст.) країни Європи змогли удруге досягнути й перевершити лише в XIX ст., а країни Північної Африки – щойно в другій

7. ПЕРІОД КУРОРТНОГО “БУМУ” ХІХ СТОЛІТТЯ

7. Період курортного “буму” ХІХ століття – розвитку теорії

і практики медичної курортології, демократизації європейських курортів, “другої хвилі” розбудови географічної мережі курортних центрів та поширення моди на курортне дозвілля серед освіченої частини суспільства. З ХІХ ст. рекреаційний туризм сформувався як самостійна високоприбуткова галузь господарства. Бувати „на водах” стало престижно.

Для обслуговування дедалі зростаючих туристичних потоків в усіх країнах Європи велося інтенсивне будівництво готелів, пансіонатів, санаторіїв, під’їзних шляхів, поряд з інтенсифікацією використання існуючих динамічно освоювалися нові курортні ресурси. У ХІХ столітті відбувається офіційне відкриття більшості сучасних європейських курортів, в спеціалізованих закладах яких запроваджено практику використання підземних мінеральних вод для лікувальних цілей під стаціонарним наглядом лікарів.

У другій половині XIX століття (з 1863 р.) “народжуються” перші гірські курорти – кліматичні та гірськолижні: Шамоні, Санкт-Моріц, Кран-Монтана, Борміо, Давос, Інсбрук та ін. Процес курортного освоєння території зміщується від виходів континентальних джерел мінеральних вод і пелоїдів до теплих морських узбереж та з рівнин у гори. Виник феномен т. зв. курортної урбанізації, коли саме напливи

туристів визначали динаміку розвитку сотень європейських міст.

З’явився окремий літературний жанр – туристичні путівники й нотатки, які тиражувалися багатотисячними накладами й користувалися незмінно високою популярністю серед читачів.

Фундатором наукової бальнеології вважається німецький вчений Ф. Гофман, котрий на початку XVIII ст. вперше з’ясував хімічний склад мінеральних вод і виявив, що лікувальних властивостей їй надає вміст вуглекис.

Теорію і практику курортного оздоровлення у XVIII – XIX ст. розвивали найвідоміші представники медичної науки. Її викладання було введено в освітні програми підготовки практикуючих медиків. На цю тематику лише в XIX ст. було написано понад п'ять тисяч наукових трактатів і розвідок [10].

Найновіші досягнення теорії збагачували практику європейської курортної справи. У XIX столітті з'явилися звичні для нас поняття “курорт” і “санаторій”. Термін “санаторій” для означення спеціалізованої лікувально-курортної установи (від лат. sano – лікую, зціляю) вперше стали засто-совувати в Німеччині в 1880-х роках після того, як німецький лікар Бремер створив “Закритий лікувальний заклад для хворих туберкульозом”, де в основу лікувального методу було покладено тріаду оздоровчих чинників: “лікування повітрям, спокоєм і дієтичним харчуванням”. Місце лікування природою (Kur-Ort – місце).

гливими для
кого Kur – лікування і

ПЕРІОД “ТРЕТЬОЇ ХВИЛІ” КУРОРТНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ОСВОЄННЯ КОНТИНЕНТУ Й ГЕОПРОСТОРОВОЇ РОЗБУДОВИ МЕРЕЖІ КУРОРТНО-ВІДПОЧИНКОВИХ ЦЕНТРІВ ДЛЯ ФІЗИЧНО ЗДОРОВОГО, ЕКОНОМІЧНО АКТИВНОГО НАСЕЛЕННЯ

У першій половині ХХ ст. курортна мережа Європи пережила чергову еволюційну трансформацію від поселень для лікування приїжджих з різними недугами до центрів масового туризму для людей, які дотримуються активного здорового способу життя. У свідомості пересічного європейця змінився сам сенс поїздки на курорти: розважально-відпочинкові мотиви витіснили лікувальні. Відповідно докорінної реорганізації зазнала вся курортна індустрія – питання різнобічного відпочинку, естетичного задоволення, веселощів і розваг лягли в основу сучасних конкурентних стратегій розвитку курортних поселень світу.

У цей період формується кістяк сучасної географічної мережі приморських (Ніцца, Канни, Сан-Ремо, Ліньяно, Ріміні, Сорренто тощо) та гірських (Курмайор, Гарміш, Санкт-Антон, Целль-ам-Зее, Лех, Кітцбюель, Закопане тощо) курортів Європи.

9. СУЧАСНИЙ ПЕРІОД ПОГЛИБЛЕННЯ МАСШТАБІВ КУРОРТНОГО ОСВОЄННЯ РЕКРЕАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ КОНТИНЕНТУ, ІНТЕНСИФІКАЦІЇ ЇХ ЕКСПЛУАТАЦІЇ, КУРОРТНОЇ УРБАНІЗАЦІЇ ТА ПЕРЕТВОРЕННЯ КУРОРТНИХ ЦЕНТРІВ НА ПОЛІФУНКЦІОНАЛЬНІ ЦЕНТРИ ДОЗВІЛЛЯ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

Після завершення Другої світової війни розпочався якісно новий період розвитку рекреаційного туризму. Туристична рекреація стала звичною для найширших верств суспільства формою проведення дозвілля. До кінця ХХ ст. туристично-рекреаційні потреби у системі життєвих потреб сучасної людини виростили із класу другорядних до групи нагально необхідних потреб, без яких людина не мислить свого повноцінного існування. Сучасний період розвитку курортно-рекреаційного туризму дослідники поділяють щонайменше на два етапи, межу між якими прийнято “прив’язувати” до економічної кризи 1970-х років. Узгоджуючи підходи представників різних західних шкіл туристики, ми схильні означити їх як “етап туристичного “буму” 1950 – 1970-х років” та “етап глобалізаційного з

ЕТАП ТУРИСТИЧНОГО “БУМУ” 1950 – 1970-Х РОКІВ:

- істотно змінилася соціальна структура західного суспільства. З'являється середній клас, що має велику кількість автомобілів, і розвиваються масові поїздки з рекреаційними цілями; туристичні потоки орієнтовані, в основному, у південному напрямку.
- Найпопулярнішими стають курорти Середземного моря. Такі країни як Греція, Італія, Франція – лідери в туристичному бізнесі. Тепле море в літню пору виявилось надзвичайно привабливими, і мешканці міст масово вирушають до нього.
- Пасивна рекреація – перебування на пляжі і морські купання – стає найпопулярнішою. Це, свого роду, ознака розкішного життя;

уперше виявляють надзвичайну активність у туризмі німці. Вони стали, мабуть, найактивнішими іноземними туристами в масштабах усієї земної кулі.

Німеччина втратила колишню агресивність і перетворилася в країну, що “постачає на світовий ринок” найбільшу кількість туристів;

виникають перші великі туроператори, наприклад, “Отельплан” у Швейцарії, “Таук-турс” у Північній Америці. У їхні функції входить організація відпочинку з першого і до останнього дня. Стають дуже популярними туристичні пакети, що у минулому були привілеєм лише багатих людей.

1950-і і пізніші роки – час стрімкої демократизації, наслідком якої стає посилення конкуренції між туроператорами. У результаті ціни падають, а маркетинг дедалі більше вдосконалюється; інвестиції в туризм стали дуже привабливими, і туристична інфраструктура бурхливо розвивається. Ті, хто першими зробили вдалі інвестиції в туризм, стали широко відомими багатіями.

Етап глобалізаційного зростання туризму (з 1980-х років до сьогодні):

- посилюється тенденція до спеціалізації й індивідуалізації туристичної пропозиції як серед дрібних і середніх, так і серед великих фірм. Конкуренція поступово змінюється тенденцією до кооперації і пошуку цільових груп споживачів; виникають маркетингові концепції “іміджу фірми” і “системного збуту”.

Ринок поділений і стабілізувався на тривалий час;
падіння частки участі на ринку великих турфірм.

Активізація малих і середніх спеціалізованих тур-операторів. Виникнення безлічі нових маршрутів;
екологізація туристичного продукту.

Приморський туризм стає менш популярним, зате активно розвивається сільський туризм; уповільнення темпів зростання туристичного попиту.
Обсяги туристичного попиту стабілізувалися на досить високому рівні

На початку XXI століття провідні курорти світу намагаються розвиватися як поліфункціональні багатоцільові туристичні центри [5].

При цьому вони активно намагаються залучати туристів з різних секторів ринку. Наприклад, альпійський курорт Давос є всесвітньо популярним гірськолижним курортом і, поряд з цим, найбільшим у Європі центром конгресного туризму. Подібно до цього, Лас-Вегас – найбільший американський центр ігрового бізнесу – поряд з обслуговуванням ринку рекреаційного туризму також активно пропагує себе як центр конгресно-ділового туризму.

З іншого боку, має місце тенденція поглиблення й закорінення вузької турпродуктної спеціалізації того чи іншого курорту, підкріплена багаторічними традиціями й усталеним у суспільній свідомості престижем.

Скажімо, з XIX століття престижно їздити “на води” на французький